

УДК 351:338.2

О. П. Дяченкокандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено методологічні підходи до обґрунтування критеріїв результативності функціонування механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні. Проаналізовано критерії, що розглядаються як індикатори результативності державної політики протидії розвитку тіньової економіки. Обґрунтовано існування прямого і непрямого впливів тінізації на результати розвитку вітчизняної економіки

Ключові слова: результативність, критерії, вплив, тіньова економіка, протидія розвитку, державний механізм.

Постановка проблеми. Адміністративно-обмежувальні та організаційно-правові заходи, які реалізовувала центральна влада з метою протидії розвитку тіньової економіки протягом усіх років після проголошення державної незалежності України, не дозволили отримати бажаних результатів. У бізнесі результативність прирівнюється до оптимізації, одержання максимальної вигоди за наявних ресурсів. Економічна суть результативності охоплюється тією мірою, якою вона може звести всі відповідні оцінки до грошового виразу. У сфері управління бізнесом цей процес здійснюється через ринкові механізми. В адміністративно-політичній діяльності вимір результативності пов'язаний із політичними цілями (програмами) й соціально-економічними наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методологічних підходів до обґрунтування критеріїв результативності функціонування механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні висвітлювались у наукових розвідках таких зарубіжних та вітчизняних учених: Ф. Шнайдера, П. Гутмана, О. Рибчака, І. Гришової, Н. Краус, О. Наумова, О. Прохоренко, Т. Шабатури, О. Галиць-

кого, Т. Гнат'євої, В. Воротіна, В. Мандибури, В. Мотренка, О. Митяй та інших науковців [1-11].

Разом із цими дослідженнями постає необхідність конкретизувати критерії результативності функціонування механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки.

Мета статті - проаналізувати методологічні підходи до обґрунтування критеріїв результативності функціонування механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки та запропоновані шляхи подолання цього явища.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного етапу розвитку національної економіки характерною особливістю є значне поширення економічних відносин, що охоплюють невраховані, нерегламентовані й незаконні види господарської діяльності. Саме ці відносини отримали назву тіньової економіки, масштаби якої набули такого розмаху, що впливають на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Без урахування цього факту неможливе проведення наукового економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, ухвалення ефективних рішень на всіх рівнях управління. Ігнорування тіньової економіки призводить до значних помилок під час визначення макроекономічних

показників, до неадекватної оцінки найважливіших процесів і тенденцій, до тактичних і стратегічних прорахунків під час прийняття відповідних рішень. Цей сектор економіки істотно впливає на всі аспекти економічної діяльності, на політичне й суспільне життя кожної країни тощо [1].

Цілком зрозуміло, що ефективність державного управління безпосередньо залежить від механізмів, які дозволяють забезпечити скоординоване й дієве керівництво суспільними процесами та належний організаційно-управлінський вплив на їх перебіг [2].

В. Воротін зазначає, що «державне регулювання економіки - це організуючий і регулюючий вплив держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності, що законодавчо закріплюється державою й реалізується шляхом проведення макроекономічної політики». Також він додає, що механізм державного управління можна визначити як систему процедур державного управління, які формують управлінське рішення чи правила його прийняття і реалізації. Механізм державного управління є єдиною системою, яка складається з конкретних управлінських механізмів [3].

Нами запропоновано такі критерії, які будуть розглядатися індикаторами результативності механізмів державного регулювання протидії розвитку тіньової економіки:

1) створення основоположних міжнародних організацій, покликаних консолідувати зусилля всіх зацікавлених учасників міжнародних відносин і стимулювати більш тісне співробітництво;

2) розвиток національного законодавства у сфері протидії розвитку тіньової економіки, відповідно до розроблених міжнародних ініціатив і стандартів;

3) участь максимальної кількості держав у міжнародному співробітництві під час вирішення зазначених проблем;

4) швидке реагування, тобто своєчасне попередження та протидія впровадженню новітніх методів тінізації фінансово-економічних операцій;

5) максимальна відповідність декларованих і реальних дій держави у сфері

протидії розвитку тіньової економіки. Тобто те, наскільки створена система протидії відображає дійсні наміри держави та її політичної еліти боротися з досліджуванним явищем. Або ж вона зумовлена іншими кон'юнктурними інтересами й цілями, не пов'язаними з прагненням ефективно протидіяти тінізації.

Застосування обґрунтованих нами критеріїв дозволяє зробити такі узагальнення:

– FATF та національні структури, що створені за типом цієї організації, можна розглядати методологічними та інституційними основами сучасної системи протидії розвитку тіньової економіки;

– практична діяльність FATF та її координація дій з іншими впливовими міжнародними організаціями (ООН, МВФ, групами Світового банку), а також численні консультації з державами-членами, дають можливість оперативно аналізувати існуючі схеми розвитку тіньової економіки та розробляти нові методики боротьби з цим явищем;

– майже всі держави світу (і Україна зокрема) тією чи іншою мірою застосовують міжнародні ініціативи й розглядають запропоновані FATF рекомендації як основу для побудови власних національних систем.

Це дозволяє стверджувати, що в Україні за роки незалежності сформовано інституційні основи та методологічні підходи для відповіді на виклики, пов'язані з протидією розвитку тіньової економіки.

Оскільки критерії 1-4 є досить формалізованими, то ми можемо говорити про ефективність механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки лише з точки зору боротьби з технічним процесом тінізації, яка не пояснює глибші причини проблеми.

На нашу думку, найбільш значним критерієм оцінки результативності, що враховує не лише формальні ознаки, але дійсно прагнення держави, є її зусилля щодо створення механізмів протидії досліджуваному явищу, а також критерій, розглянутий у вищезазначеному переліку пунктом 5.

Таким чином, ми ставимо поняття «результативність» в залежність від реальних цілей створення конкретної національної системи протидії розвитку тіньової економіки, які визначаються

політичною елітою держави. За таких умов її дії можуть бути розглянуті в контексті двох стратегічних завдань:

1) прагнення протидіяти організованій злочинності загалом і запобігти легалізації злочинних доходів зокрема;

2) інші цілі, обумовлені політичними мотивами.

На вибір варіанта дій можуть вплинути такі фактори:

- рівень злочинності в державі;
- соціально-економічна ситуація в країні;
- політична ситуація в державі;
- потреба в інвестиціях, особливо за-рубіжних;

- взаємозалежність проблеми тінізації економіки з іншими негативними явищами. (У цьому контексті вагомим є те, яке місце «важливості» в очах людей, відповідальних за процес прийняття рішень, займає ця проблема, порівняно з іншими існуючими загрозами і можливими викликами національної безпеки);

- імідж країни (на міжнародній арені, в очах власного населення тощо);

- фактори, зумовлені поведінкою тих людей, які ухвалюють політичні рішення.

Доповнюючи розглянуті вище фактори, необхідно вказати також на низку обставин, які перешкоджають створенню ефективних механізмів державного регулювання протидії розвитку тіншової економіки на глобальному рівні, а саме:

- нерівномірність економічного розвитку різних регіонів світу, що зумовлена розривом між розвиненими і бідними державами;

- недостатнє співробітництво між державами, зумовлене різним ставленням до проблеми розвитку тіншової економіки, відмінностями в національних законодавствах [4].

Більшість учених визначають тіншову економіку сферою прояву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від заборонених видів діяльності або ухилення від сплати податків при легальних видах економічної діяльності.

Унаслідок цього відбувається порушення чинного законодавства та створюються такі соціальні прошарки, які є зацікавленими в збереженні економічних відхилень, що сприяє подальшому розвитку тіншової

економіки. Закріплення поведінки суб'єктів тіншового сектора в певні організаційно стійкі форми, що визнаються всіма учасниками такої діяльності, призвела до інституціоналізації тіншової економіки в Україні [5; 6].

Тому суб'єктами, зацікавленими в розвитку тіншового сектора економіки, є такі:

- власне суб'єкти тіншової економіки, які працюють у цьому режимі. Легалізація діяльності для них не є вигідною, оскільки вони зацікавлені в подальшому розвитку бізнесу з отриманням високих неоподатковуваних прибутків;

- легальні підприємці, які мають на меті частково приховати свої доходи, спрямувавши їх у тіншовий сектор. Тим самим вони зменшують податкове навантаження й уникають фіскального тиску;

- пересічні громадяни, які вимушені працювати у сфері нелегального підприємництва для забезпечення виживання в несприятливому макроекономічному середовищі внаслідок дуже низької соціальної підтримки держави та рівня легальних доходів;

- частина державних службовців, які отримують вигоду від корумпованих діянь, зумовлених роботою тіншового сектора економіки;

- представники державних підприємств, які перевели формальну державну власність у приватне користування в тіншовому секторі. Це призвело до зниження ефективності та рентабельності підприємств державної власності [7].

У контексті дослідження основних чинників та передумов результативності механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіншової економіки, що є підґрунтям для розроблення комплексу системних заходів стосовно детінізації та формування державної політики протидії тіншовим процесам, варто повною мірою усвідомлювати особливості та характер впливу тіншового сектора на економічні процеси, тобто базис економічного розвитку (внутрішній валовий продукт (далі – ВВП), національне багатство). Таким чином, для об'єктивної оцінки розвитку національної економіки та наявних дисбалансів, спричинених «тіншовими» економічними відносинами, на наше переконання, слід

виділити як прямий, так і непрямий вплив тінізації на зростання показників розвитку вітчизняної економіки (рис. 1.).

Якщо розглядати ВВП основним показником розвитку держави, то в результаті прямого впливу тіньового сектора вітчизняна економіка недоотримує доходи у формі оплати праці найманих працівників, валові доходи та податкові надходження, за винятком субсидій на виробництво та імпорт. Непрямий вплив тіньової економіки спрямовується на ефективність державної політики з точки зору, насамперед, зростання помилок державного регулювання.

На нашу думку, проявляється непрямий вплив на розвиток соціально-економічних процесів у державі в контексті:

- деформації податково-бюджетного регулювання (порушення принципів оподаткування, нерівномірність податкового навантаження, зменшення прибуткової та видаткової частин державного бюджету, недофінансування економіки в системі соціального страхування через деформацію системи перерозподілу доходів);

- деформації грошово-кредитного регулювання (недостовірність структури

платіжного балансу, що призводить до деформації структури споживання та інфляційних процесів, до збільшення інвестиційних ризиків та зменшення валових нагромаджень);

- деформації зовнішньоекономічного регулювання, що проявляється в зменшенні потенційних можливостей участі країни у світовій торгівлі, поділі праці тощо.

У контексті ризиків розбалансованості світової економіки, загроз кризових явищ зміна підходів до механізмів та інструментів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки є передумовою забезпечення стійкості економіки до кризових явищ.

Нами запропонована різнорівнева модель зниження рівня тіньової економіки шляхом удосконалення методологічних підходів до формування механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки на регіональному, національному (державному), міждержавному та світовому (глобальному) рівнях (рис. 2).

Технологія формування такої моделі містить низку послідовних етапів, які фор-

Рис. 1. Схематична інтерпретація впливу тіньової економіки на показники розвитку держави

Джерело: розроблено автором

мують чотири взаємопов'язані стратегічні контури державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки, починаючи з первинних ланок господарювання, поступово охоплюючи більш високі рівні й досягаючи світового господарства загалом. Так, у стратегічному контурі державне регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки відбувається на таких рівнях:

- регіональному (передбачено заходи, направлені на вдосконалення легальної діяльності суб'єктів господарювання);
- державному (вимагає реалізацію стратегічних пріоритетів протидії розвитку тіньової економіки через створення надійної системи економічної безпеки країни, державні програми зниження рівня тінізації економіки країни, вільний доступ країни на міжнародні ринки, вирішення соціальних проблем, усунення державних корумпованих структур тощо).

Висновки. Отже, на основі ретроспективного аналізу закордонного й вітчизня-

ного досвіду та проведеного власного дослідження можна констатувати таке:

- тіньова економіка – це складне суспільно-економічне явище, пов'язане зі станом, рівнем та динамікою макроекономічних показників, які характеризують стан та розвиток держави і її економічну безпеку;
- потребують удосконалення методики, що використовуються під час визначення обсягів ВВП та тіньової економіки;
- одним із пріоритетних напрямів сучасної політики більшості держав світу, зокрема України, є детінізація економіки;
- в умовах глобалізації сучасна Україна не в змозі ефективно протидіяти конкурентному тиску, вдало відстоювати свої національні інтереси на світовому ринку;
- потребує обґрунтованого розроблення довгострокової програми щодо протидії розвитку тіньової економіки, яка має бути націлена на створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності.

Рис. 2. Інтерпретація різнорівневої моделі протидії розвитку тіньової економіки в Україні
Джерело: розроблено автором

Список використаної літератури:

1. Дяченко О. Напрями удосконалення державного механізму регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні. Наукові праці: науковий журнал. Серія «Державне управління» / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. 2017. Т. 305. Вип. 293. С. 103-107
2. Гришова І., Дяченко О. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. Право та державне управління. 2016. № 3. С. 183-189
3. Воротін В. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управління при Президентові України. Київ, 2003. 36 с.
4. Клямкин И., Тимофеев Л. Теневая Россия: Экономико-социологическое исследование. Москва: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000. 595 с.
5. Гришова І., Красноруцький О. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. № 4 (4). С. 40-46.
6. Митяй О., Хлистун О. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2014. Вип. 2. С.630-633. URL: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>
7. Краус Н. Регуляторні механізми детінізації економіки країни: монографія. URL: http://pidruchniki.com/69027/ekonomika/regulyatorni_mehanizmi_detinizatsiyi_ekonomiki_krayini#95
8. Financial mechanism of economic security company / Т. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamylnsky, M. Shcherbata, T. Butenko. The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society". London, 2013. P. 160-180.
9. Гришова І., Замлинський В., Кужель В. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2013. № 2. С. 201-206.
10. Шестаковська Т., Савченко В. Особливості формування соціально орієнтованих кластерів в Україні. Науковий вісник Полісся. 2016. № 1. С. 46-55.
11. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six other Eastern Countries Over the Period of 1999–2015. Наук. журнал ХНЕУ «Економіка розвитку». 2016. № 2 (78). С. 12-20.

Дяченко А. П. Методологические подходы к обоснованию критериев результативности функционирования механизмов государственного регулирования процессов противодействия развитию теневой экономики в Украине

В статье исследуются методологические подходы к обоснованию критериев результативности функционирования механизмов государственного регулирования процессов противодействия развитию теневой экономики в Украине. Проанализированные критерии рассматриваются в качестве индикаторов результативности государственной политики противодействия развитию теневой экономики. Обосновано существование прямого и косвенного влияния тенизации результатов развития отечественной экономики

Ключевые слова: результативность, критерии, влияние, теневая экономика, противодействие развитию, государственный механизм.

Diachenko O. Methodological approaches to the substantiation of the criteria of the effectiveness of the functioning of the mechanisms of state regulation of the processes of counteraction to the development of the shadow economy in Ukraine

The article deals with the methodological approaches to the substantiation of the criteria of the effectiveness of the functioning of the mechanisms of state regulation of the processes of counteraction to the development of the shadow economy in Ukraine. The criteria that are considered as indicators of the effectiveness of the state policy of counteracting the development of the shadow economy are analyzed. The existence of both direct and indirect effects of shadowing on the results of the development of the national economy is substantiated.

Key words: effectiveness, criteria, influence, shadow economy, counteraction to development, state mechanism.